

Інтегральний індекс соціального самопочуття: альтернативний підхід

Анотація

У статті розглянуто альтернативне використання Інтегрального індексу соціального самопочуття, розробленого українськими соціологами Є.Головахою і Н.Паніною. Альтернативний підхід реалізований у двох аспектах. По-перше, використовується відмінне від авторського обчислення значення індексу. По-друге, сконструйовано скорочений варіант методики (ПСС-13). Розроблення останнього ґрунтується на двох принципах: 1) зберігання структури повної версії індексу; 2) урахування релевантності відібраних індикаторів.

Проведено порівняння вимірвальних властивостей повної та скорочених версій методики (ПСС-44, ПСС-20, ПСС-13). Запропоновано критерії категоризації респондентів у рамках використання різних версій ПСС із застосуванням ідеально-типового та класифікаційного підходів.

Сформульовано висновок про те, що ПСС-20 бажаніше використовувати в ситуаціях, коли дослідникові необхідно зосередитися на тій складовій соціального самопочуття, що пов'язана із повсякденним рівнем життєдіяльності індивіда, а ПСС-13 — у ситуаціях інтересу до ширшого соціального контексту.

Ключові слова: соціальне самопочуття, соціологічне тестування, соціальна життєдіяльність

Інтегральний індекс соціального самопочуття (далі — ПСС) був презентований соціологічній спільноті 20 років тому [Головаха, 1997]. Зараз можна з упевненістю сказати, що Є.Головаха і Н.Паніна випередили свій час. Так, з-поміж 83 посилань на статтю “Вимірювання соціального самопочуття: тест ПСС” [Головаха, 1998], зафіксованих Google Scholar, лише 15 нале-

жать до періоду до 2010 року, а найбільша кількість їх (усього 17) узагалі припала на 2016 рік.

З чим пов'язаний цей відтермінований методологічний інтерес? Насамперед збільшився попит на дослідження соціального самопочуття населення, а також його окремих груп, а отже, й на відповідні методики. Крім цього, емпірична соціологія у країнах СНД нарешті вийшла на рівень, коли валідні й надійні комплексні вимірювальні інструменти в соціології стають постійним, а не епізодичним предметом методологічної рефлексії. Отже, можна виокремити дві групи праць, в яких згадується ПСС — практичної і методологічної спрямованості. У перших описуються результати вивчення соціального самопочуття різних соціальних груп, у других — концептуальне осмислення відповідного феномену і/або особливостей його вимірювання.

Праці, в яких фіксується практичний інтерес до ПСС, описують результати дослідження соціального самопочуття населення на Північному Кавказі (взятого як індикатор напруженості) [Гриценко, 2010], молоді етнічних груп [Фатыхова, 2010], населення монопрофільних міст (у тому числі і як показник адаптованості до соціально-економічних трансформацій) [Гущина, 2011; Кашкина, 2012], студентів з особливими потребами [Козлова, 2012], сільського населення північного регіону Росії [Белоножко, 2013], сім'ї (в контексті взаємозв'язку соціології й соціальної роботи) [Колесникова, 2015], співробітників кримінально-виконавчої системи (як чинник соціально-фахової діяльності й підвищення професійної мотивації) [Волков, 2015; Волков, 2016], молоді в умовах суспільства, що трансформується [Хамзяева, 2016], населення Республіки Башкортостан [Хилажева, 2017], людей похилого віку [Бурко, 2017], жителів Луцька [Сальнікова, 2017] та інших соціальних груп.

Що стосується концептуального і методологічного розгляду соціального самопочуття в соціології, то відповідні праці не настільки численні. Незважаючи на це, до їх числа входять дві найбільш цитовані статті відповідної тематики останніх семи років [Чугуенко, 2013: с. 17–18; Зінурова, 2011: с. 248]. В.Чугуенко й Є.Бобков вважають, що в ПСС подано “найбільш повний і методично валідний перелік об'єктивних і суб'єктивних індикаторів соціального самопочуття”. Високо оцінюють вони і загальну будову методики, що не викликає ускладнень при відповідях і дає змогу отримувати незсувні результати опитування. Р.Зінурова і Ф.Фатыхова спираються у своїй концептуалізації соціального самопочуття серед іншого й на підхід, запропонований Є.Головахою і Н.Паніною, а також вважають, що на даний момент найдокладніший варіант вимірювального інструменту цього феномену пропонує саме ПСС. Крім цього, ПСС ставав предметом методологічного інтересу в рамках обґрунтування методики вимірювання соціального самопочуття студентів [Мягков, 2015], типологічного аналізу найманих працівників [Татарова, 2016], а також у контексті ширших методологічних пошуків [Герасимова, 2017].

З огляду на викладене вище логічним і своєчасним убачається звернення до ПСС як до об'єкта повноцінної методологічної рефлексії. Така постановка питання ґрунтується на вимірювальному потенціалі ПСС, котрий якщо й усвідомлювався його авторами, то не був ніде ними висвітлений.

Аналіз вимірювальних властивостей ПСС, поданий далі, базується на альтернативному підході опрацювання результатів тесту, що дав змогу поновому подивитися на особливості оцінювання соціального самопочуття та вможливив перехід від сирих значень до інтегрального індексу або класифікаційних категорій, а також побудову скорочених версій методики.

Оцінювання соціального самопочуття на агрегованому рівні

ПСС дає змогу оцінювати соціальне благополуччя серед населення України загалом на агрегованому рівні без звернення до значень індексу на рівні індивідуальних спостережень. Для цього розглянемо результати використання скороченої версії методики (ПСС-20), що доступні в масиві соціологічного моніторингу “Українське суспільство” за 2016 рік (Інститут соціології НАН України).

Передусім кожен аспект соціального благополуччя, що входить до змісту ПСС-20, можна оцінити з точки зору його актуальності для респондентів. Це можна здійснити, використовуючи кількість відповідей “Не цікавить” за кожним індикатором. На підставі цього показника різноманітні пункти методики упорядковано від найбільш до найменш актуальних (див. табл. 1). Також у зазначеній таблиці наведено кількість респондентів, які оцінюють доступність відповідних соціальних благ як достатню (при підрахунках із загального числа спостережень щодо кожного пункту було виключено респондентів, які обрали варіант відповіді “не цікавить”).

Таблиця 1

Характеристики аспектів соціального самопочуття на агрегованому рівні

№ з/п	Потреби	Не цікавить	Достатньо
1	2	3	4
1	Здоров'я	1,1	44,3
2	Можливість придбати найнеобхідніші продукти	2,2	49,2
3	Можливість харчуватися відповідно до своїх смаків	2,6	27,7
4	Уміння жити в нових суспільних умовах	3,3	36,4
5	Впевненість у своїх силах	3,4	45,1
6	Гарне житло	3,7	46,1
7	Ініціатива і самостійність у розв'язанні життєвих проблем	4,0	47,3
8	Необхідна медична допомога	4,8	25,2
9	Необхідний одяг	5,1	57,8
10	Повноцінне дозвілля	5,2	28,3
11	Рішучість у досягненні своїх цілей	7,0	41,2
12	Можливість повноцінно проводити відпустку	8,8	19,0
13	Необхідні меблі	11,2	54,3
14	Можливість працювати із повною віддачею	11,8	40,1

Закінчення табл. 1

1	2	3	4
15	Робота, що підходить	13,6	32,8
16	Юридична допомога у захисті своїх прав та інтересів	14,1	23,2
17	Можливість підробляти	15,9	23,7
18	Сучасні економічні знання	17,4	27,4
19	Модний і гарний одяг	24,2	33,8
20	Сучасні політичні знання	26,3	35,3

Як можна бачити, до найактуальніших (маються на увазі ті пункти, неактуальність яких не перевищує 7%, або перші 10) належать потреби, пов'язані з фізичними, матеріальними і психологічними аспектами щоденного існування. Повне задоволення їх коливається від 25,2% (необхідна медична допомога) до 57,8% (необхідний одяг). Середній рівень їх задоволення становить близько 41%. Загалом умовну позначку у 50% крім уже вказаної долає лише одна потреба — в необхідних меблях.

Друга, менш актуальна половина списку передусім стосується самореалізації та вищих стандартів життя. Очевидно, що за низького рівня задоволеності потреб повсякденного існування говорити про актуальність самореалізації й отримання додаткових благ складніше. І хоча для багатьох респондентів задоволення потреб вищого порядку також є важливим, рівень забезпечення їх очікувано нижчий (у середньому — близько 33%).

Така, у деякому сенсі, похмура картина пов'язана насамперед із обраним способом оцінювання. Якщо брати до уваги не тільки кількість відповідей “вистачає”, а й “важко сказати, вистачає чи ні”, тоді ситуація відчутно зміниться на краще. Іншими словами, ефект методу очевидний. Водночас з огляду на такі макроекономічні явища в житті нашої країни, як скорочення реального сектору економіки, збільшення державних боргів за кредитами, істотне подорожчання енергоресурсів, суттєва депопуляція населення за роки незалежності, а також військовий конфлікт на Сході країни, аналізовані цифри вже не виглядають надто похмурими.

У змістовій площині такий аналіз висуває на перший план низку методологічних завдань: врахування релевантності різноманітних аспектів соціального благополуччя, оцінку смислового групування індикаторів скороченого варіанта індексу, аналіз впливу його змісту на підсумкові результати аналізу.

Оцінювання індикаторів ІСС-20 стосовно змісту ІСС-44

Спершу розглянемо ІСС-20 за змістом. Для цього проаналізуємо, які з 11 сфер соціальної життєдіяльності, покладені в основу повної версії індексу, враховані у скороченій версії (див. табл. 2). Як можна бачити, чотири сфери зовсім не враховані у скороченому варіанті індексу: соціальних відносин, національних відносин, соціально-політична, міжособистісних відно-

син. Перші три можна віднести до інституціональних чинників соціального самопочуття, останню — до соціально-психологічних.

Таблиця 2

Змістові характеристики ПСС-20

Сфери соціальної життєдіяльності	Індикатори ПСС-20	Тип(-и) чинників соціального самопочуття
Соціальних відносин	–	Інституціональний
Соціальної безпеки	Юридична допомога для захисту своїх прав та інтересів	Інституціональний
Національних відносин	–	Інституціональний
Соціально-політична	–	Інституціональний
Професійно-трудова	1) Можливості працювати з повною віддачею 2) Робота, що підходить 3) Можливість мати додатковий заробіток	1) Соціально-психологічний 2) Інституціональний 3) Матеріальний
Інформаційно-культурна	1) Сучасні економічні знання 2) Сучасні політичні знання	Інформаційний
Рекреаційно-культурна	1) Здоров'я 2) Необхідна медична допомога 3) Повноцінне дозвілля 4) Можливість повноцінно проводити відпустку	1) Фізичний 2) Інституціональний 3) Соціально-психологічний 4) Матеріальний
Матеріально-побутова сфера (1-го рівня)	1) Можливість купувати найнеобхідніші продукти 2) Гарне житло 3) Необхідний одяг 4) Необхідні меблі	Матеріальний
Матеріально-побутова (2-го рівня)	1) Можливість харчуватися відповідно до своїх смаків 2) Модний і гарний одяг	Матеріальний
Міжособистісних стосунків	–	Соціально-психологічний
Особистісна сфера	1) Уміння жити в нових суспільних умовах 2) Упевненість у своїх силах 3) Ініціатива і самостійність під час розв'язання життєвих проблем 4) Рішучість у досягненні своїх цілей	Психологічний

Якщо в повній версії більш як третина всіх індикаторів мають стосунок до інституціонального рівня, то у скороченій — лише 15%. Менша репрезентованість у скороченій версії характерна і для соціально-психологічних чинників (10% проти 14%). При цьому обидві зазначені групи чинників мають прямий стосунок до соціального благополуччя: інституціональні чинники визначають загальний соціально-політичний і соціально-економічний контекст суспільства, а соціально-психологічні зумовлюють якість безпосередньої соціальної взаємодії.

Своєю чергою, на матеріальні чинники, що становлять майже чверть повної версії методики, у скороченій версії припадає 40%. Надмірна репрезентованість характерна і для психологічних чинників — 20% замість 10%.

Така картина схиляє до питання про невідповідність структур повної і скороченої версії індексу. Головною причиною такої невідповідності є спосіб скорочення повної версії. За словами авторів методики [Головаха, 1997: с. 46], вони базувалися на формальних і змістових засадах. Формальні полягали у збереженні внутрішньої узгодженості індексу, змістові — в його багатоаспектності. Якщо критично поставитися до такого рішення, слід відзначити таке. По-перше, немає потреби у збереженні внутрішньої узгодженості індексу, оскільки його підсумкове значення є результатом впливу не латентної змінної, а певного набору незалежних чинників. По-друге, з огляду на підсумковий результат структура скороченої версії вельми відрізняється від повного варіанта.

Відкидаючи важливість внутрішньої узгодженості індексу, все одно необхідно оцінити актуальність різних сфер соціальної життєдіяльності. Оскільки повна версія ІСС була включена до соціологічного моніторингу “Українське суспільство” 2006 року, то для реалізації цього завдання використано саме його результати (див. табл. 3). У технічному плані оцінювання включає обчислення кореляції між індексом ІСС-44 та індексами тих індикаторів, що змістовно описують різноманітні сфери соціальної життєдіяльності, а також розгляд розподілів варіантів відповіді “Не цікавить”, що варіює від 0 (для кожного з чотирьох індикаторів вказано достатність/недостатність благ) до 4 (всі індикатори відповідної підгрупи не цікавлять респондента). На користь більшої актуальності свідчать як вищі показники сили зв'язку, так і менша кількість відповідей “Не цікавить”.

Майже всі показники сили зв'язку потрапляють в інтервал від 0,6 до 0,7, за винятком сфери міжособистісних відносин. З іншого боку, саме для неї зафіксовано найбільшу кількість респондентів, які жодного разу не відповіли “Не цікавить”. Натомість для інформаційно-культурної та матеріально-побутової (2-го рівня) сфер за вищих показників сили зв'язку (особливо у другому випадку) кількість незацікавлених респондентів є максимальною. Цікаво, що найвищий зв'язок фіксується для рекреаційно-культурної сфери, котра характеризується найбільшим розмаїттям індикаторів (кожен з них можна віднести до свого власного типу).

Загалом, виходячи з цих даних, немає підстав вважати, що при побудові скороченого варіанта індексу можна знехтувати окремими сферами настільки, щоб вилучити всі їхні індикатори. Логічним продовженням цьо-

го аналізу є конструювання альтернативної версії скороченого варіанта ПСС.

Таблиця 3

Актуальність різних сфер соціальної життєдіяльності

Сфери соціальної життєдіяльності	Сила зв'язку	Показники відсутності інтересу, %				
		0	1	2	3	4
Соціальних відносин	0,68	84,4	10,8	3,4	1,0	0,4
Соціальної безпеки	0,65	83,6	12,9	2,3	0,8	0,3
Національних відносин	0,62	77,0	16,2	4,5	1,7	0,7
Соціально-політична	0,62	78,4	14,2	4,8	2,0	0,7
Професійно-трудова	0,69	72,5	13,8	5,9	5,4	2,4
Інформаційно-культурна	0,64	58,2	19,0	11,9	8,9	2,0
Рекреаційно-культурна	0,70	80,8	13,2	5,5	0,5	0,1
Матеріально-побутова сфера (1-го рівня)	0,69	83,4	11,9	2,7	1,4	0,6
Матеріально-побутова (2-го рівня)	0,68	53,4	27,9	14,1	4,3	0,3
Міжособистісних відносин	0,57	87,5	10,1	2,0	0,3	0,2
Особистісна сфера	0,68	86,5	9,4	3,1	0,7	0,3

Обчислення індексу ПСС: альтернативний варіант

Згідно з оригінальним способом розрахунку підсумкових значень для ПСС-44 і ПСС-20, чотири можливі альтернативні варіанти відповідей прирівнюються до трьох числових значень: 1 – “не вистачає”, 2 – “важко сказати, вистачає чи ні” і “не цікавить”, 3 – “вистачає”. Отже, автори методики вважають близькою за змістом ситуацію, коли респондент вагається сказати, чи вистачає йому певного соціального блага, і ситуацію, коли йому це благо нецікаве.

У рамках цієї статті використовується альтернативний варіант обчислення підсумкового індексу. До уваги взято лише варіанти відповідей “не вистачає” (у числовому вираженні дорівнює одиниці), “важко сказати, вистачає чи ні” (у числовому вираженні дорівнює двом), “вистачає” (у числовому вираженні дорівнює трьом). Відповідні результати щодо кожного спостереження підсумовуються, а потім діляться на кількість індикаторів цього спостереження, щодо яких не пропонувано варіант відповіді “не цікавить”. Отже, середнє значення індексу для кожного респондента потрапляє в інтервал від 1 до 3, як і за оригінальної процедури розрахунку індексу. Як і в разі оригінального підходу авторів методики, індекс визначають тільки для респондентів, котрі відповіли щодо всіх індикаторів тесту.

Описані зміни ґрунтуються на двох аргументах. По-перше, вважається некоректним прирівнювати за змістом варіанти відповіді “важко сказати, вистачає чи ні” і “не цікавить”. Перший випадок стосується деякої невизначеності під час оцінювання певного блага, другий – чіткої позиції стосовно того блага, яке не впливає на його соціальне самопочуття на думку самого респондента. По-друге, оригінальний спосіб обчислення зсуває підсумкові

результати до їхнього ідеального середнього — 2, збільшуючи тим самим кількість спостережень за вибіркою, що характеризуються середнім соціальним благополуччям.

Крім того, кількість відповідей “не цікавить” для кожного респондента можна розглядати як додатковий показник соціального благополуччя, що характеризує міру насиченості соціального життя індивіда (далі — соціальна апатія). На користь такої інтерпретації свідчить зв’язок цього показника з віком респондента (кількість повних років) і рівнем його освіти (шість градацій — від неповної середньої до повної вищої). Для ПСС-44 сила зв’язку є слабшою ($r_{вік} = 0,34$; $r_{осв} = -0,20$), ніж для ПСС-20 ($r_{вік} = 0,45$; $r_{осв} = -0,22$)¹. У першому випадку величина сукупно поясненої дисперсії дорівнює 13,4%, у другому — 22,4%. Причини таких розбіжностей будуть розглянуті далі. Проте загалом можна говорити про звуження сфери актуальних соціальних благ із віком, а також про розширення їх (нехай навіть не дуже суттєве) зі здобуттям додаткової освіти.

Конструювання ПСС-13

При розробленні альтернативного скороченого варіанта ПСС я спирався на такі методологічні орієнтири:

- збереження структури ПСС-44 — принаймні один індикатор із кожної сфери соціальної життєдіяльності був відібраний;
- оптимальна стислість — кількість індикаторів (загалом 13) зумовлена значенням, що забезпечує прийнятний діапазон можливих значень індексу, що, своєю чергою, вможливило використання різноманітних статистичних методів аналізу даних²;
- внесок у загальний індекс соціального самопочуття та індекс на підставі індикаторів своєї сфери — при доборі індикаторів ураховано силу їхнього зв’язку із підсумковим значенням ПСС-44 (r_g), а також індексами на підставі тих чотирьох індикаторів, що описують відповідну сферу соціальної життєдіяльності (r_p)³;
- загальна релевантність — у разі близькості різноманітних індикаторів за попереднім показником до уваги було взято кількість респондентів, які обрали варіант відповіді “Не цікавить” (f_{di}).

Розглянемо добір індикаторів для кожної сфери докладніше.

Сфера соціальних відносин. Одразу три індикатори показали достатньо високий внесок у загальний і частковий індекси: 1) стабільність в державі й суспільстві ($r_g = 0,41$; $r_p = 0,63$; $f_{di} = 3,5\%$); 2) упевненість в тому, що ситуація в країні поліпшуватиметься ($r_g = 0,40$; $r_p = 0,65$; $f_{di} = 2,3\%$); 3) справедлива оцінка заслуг людини перед суспільством ($r_g = 0,45$; $r_p = 0,62$; $f_{di} = 6,4\%$).

¹ Для всіх коефіцієнтів кореляції $p < 0,001$.

² Як показав досвід валідизації соціологічного тесту SCL-9-NR (докладніше див.: [Дембіцький, 2016а; Дембіцький, 2016b]), діапазон можливих значень від 0 до 27 є достатнім. У разі ПСС-13 цей діапазон потрапляє в інтервал від 13 до 39.

³ Для цього використовують коефіцієнт кореляції Спірмена.

Третій було відкинуто через високе значення f_{di} . Коли йшлося про вибір між першим і другим індикаторами, рішення було прийнято на користь першого, оскільки він більшою мірою стосується соціальної дійсності, а не внутрішніх переживань, які можна індукувати штучним шляхом (особливо коли йдеться про соціальний оптимізм).

Сфера соціальної безпеки. Близькі показники зафіксовано для двох індикаторів: 1) захист від злочинності ($r_g = 0,42$; $r_p = 0,66$; $f_{di} = 4,2\%$); 2) юридична допомога для захисту своїх прав та інтересів ($r_g = 0,46$; $r_p = 0,57$; $f_{di} = 11,8\%$).

Ураховуючи величину f_{di} , вибір тут зроблено на користь першого з них.

Сфера національних відносин. Для цієї сфери вибір також стосується двох індикаторів: 1) упевненість, що не виникатимуть міжнаціональні конфлікти ($r_g = 0,39$; $r_p = 0,61$; $f_{di} = 5,2\%$); 2) взаєморозуміння між людьми різних національностей ($r_g = 0,35$; $r_p = 0,61$; $f_{di} = 9,0\%$).

Знову ж таки на підставі показника f_{di} вибір варто зробити на користь першого з них.

Соціально-політична сфера. У цьому разі всі показники свідчать на користь єдиного індикатора: дотримання в країні прав людини ($r_g = 0,43$; $r_p = 0,63$; $f_{di} = 2,6\%$).

Професійно-трудова сфера. Доволі “рівна” з точки зору показників сфера: 1) освіта ($r_g = 0,35$; $r_p = 0,55$; $f_{di} = 7,8\%$); 2) робота, що підходить ($r_g = 0,36$; $r_p = 0,59$; $f_{di} = 14,2\%$); 3) можливість мати додатковий заробіток ($r_g = 0,39$; $r_p = 0,59$; $f_{di} = 17,6\%$); 4) можливість працювати з повною віддачею ($r_g = 0,36$; $r_p = 0,62$; $f_{di} = 11,6\%$).

Перший індикатор за найнижчого внеску в індекси має найкраще значення f_{di} . За своїм змістом він стоїть осторонь від інших. Тому є сенс використовувати два індикатори з цієї групи — стосовно освіти і стосовно самої роботи. В останньому випадку, виходячи з величини f_{di} , було обрано четвертий індикатор.

Інформаційно-культурна сфера. У цій групі можна виокремити два індикатори: 1) сучасні економічні знання ($r_g = 0,36$; $r_p = 0,62$; $f_{di} = 18,4\%$); 2) Інформація про зміни, що відбуваються в суспільстві ($r_g = 0,29$; $r_p = 0,48$; $f_{di} = 7,7\%$).

Перший із них вирізняється високим внеском в індекси, а також порівняно низьким для цієї групи значенням f_{di} (у випадку індикаторів цієї групи щодо сучасних політичних і науково-технічних знань значення f_{di} перевищують 25%). Що стосується другого, то за низького внеску в індекси (як і у разі сучасних політичних і науково-технічних знань) величина f_{di} вельми низька для цієї групи. Вибір між ними зроблено на користь першого індикатора через вищу пріоритетність сили взаємозв'язків з індексами порівняно зі значенням f_{di} .

Рекреаційно-культурна сфера. Оскільки кожен з індикаторів цієї групи належить до власного типу, наведемо кожен із них: 1) здоров'я ($r_g = 0,39$; $r_p = 0,68$; $f_{di} = 0,4\%$); 2) необхідна медична допомога ($r_g = 0,48$; $r_p = 0,70$; $f_{di} = 3,8\%$); 3) повноцінне дозвілля ($r_g = 0,43$; $r_p = 0,45$; $f_{di} = 9,7\%$); 4) можливість повноцінно проводити відпустку ($r_g = 0,40$; $r_p = 0,37$; $f_{di} = 12,0\%$).

Унаслідок суттєвої гетерогенності й високої важливості з огляду на соціальне самопочуття тут було відібрано два індикатори. Оскільки перший і другий об'єднані спільною темою здоров'я, а третій і четвертий — вільного часу, то з кожної підгрупи було відібрано по одному індикатору.

Другий індикатор виглядає адекватнішим, ніж перший, як за своїми показниками, так і з огляду на соціальне самопочуття. Останнє пов'язане з тим, що необхідна медична допомога значно краще вписується у сферу суспільних благ, ніж здоров'я. Своєю чергою, третій індикатор адекватніший за четвертий. По-перше, це пов'язане зі статистичними показниками. По-друге, дозвілля — ширше поняття, ніж відпустка. По-третє, нормальне дозвілля — постійна умова для підтримання нормального життєдіяльності, тоді як запитання відпустки має “сезонний” характер.

Матеріально-побутова сфера (1-й рівень). Два індикатори показують добрі статистичні показники: 1) можливість купувати найнеобхідніші продукти ($r_g = 0,54$; $r_p = 0,66$; $f_{di} = 2,0\%$); 2) необхідний одяг ($r_g = 0,48$; $r_p = 0,66$; $f_{di} = 6,9\%$).

Як можна бачити, перевагу слід віддати першому з них.

Матеріально-побутова сфера (2-й рівень). У цьому випадку найліпше працює такий індикатор: можливість харчуватися відповідно до своїх смаків ($r_g = 0,55$; $r_p = 0,69$; $f_{di} = 1,8\%$).

Сфера міжособистісних стосунків. Тут вибір слід було зробити між двома індикаторами: 1) доброта і співчуття навколишніх людей ($r_g = 0,46$; $r_p = 0,59$; $f_{di} = 3,8\%$); 2) щастя в сімейному житті ($r_g = 0,33$; $r_p = 0,68$; $f_{di} = 3,3\%$).

Оскільки успішність сімейного життя не так сильно пов'язана із загальним соціальним благополуччям (це підтверджується відповідним коефіцієнтом кореляції), вибір спинився на характеристиках соціального оточення.

Особистісна сфера. Один з індикаторів демонструє найкращі результати: упевненість у своїх силах ($r_g = 0,50$; $r_p = 0,75$; $f_{di} = 2,3\%$).

Таблиця 4

Змістові характеристики ПСС-13

Сфери соціальної життєдіяльності	Індикатори ПСС-13	Тип(-и) чинників соціального самопочуття
1	2	3
Соціальних відносин	Стабільність у державі та суспільстві	Інституціональний
Соціальної безпеки	Захист від злочинності	Інституціональний
Національних відносин	Впевненість, що не виникатимуть міжнаціональні конфлікти	Інституціональний
Соціально-політична	Дотримання у країні прав людини	Інституціональний
Професійно-трудова	1) Освіта 2) Можливість працювати з повною віддачею	1) Інституціональний 2) Соціально-психологічний

Закінчення табл. 4

1	2	3
Інформаційно-культурна	Сучасні економічні знання	Інформаційний
Рекреаційно-культурна	1) Необхідна медична допомога 2) Повноцінне дозвілля	1) Інституціональний 2) Соціально-психологічний
Матеріально-побутова сфера (1-го рівня)	Можливість купувати найнеобхідніші продукти	Матеріальний
Матеріально-побутова сфера (2-го рівня)	Можливість харчуватися відповідно до своїх смаків	Матеріальний
Міжособистісних стосунків	Доброта і співчуття навколишніх людей	Соціально-психологічний
Особистісна сфера	Впевненість у своїх силах	Психологічний

Порівняння ПСС-13 та ПСС-20

У структурному плані ПСС-20 значно відрізняється від ПСС-13: якщо в першому випадку акцент зроблено на матеріальних (40%) і психологічних (20%) показниках, то в другому — на інституціональних (46%) і соціально-психологічних (23%).

По-перше, це зумовлює вищий рівень зв'язку ПСС-13 із повною версією індексу ($r = 0,92$) порівняно з ПСС-20 ($r = 0,91$). Оцінюючи ці мінімальні відмінності, варто брати до уваги кількість індикаторів, використаних у скорочених версіях. При цьому сила зв'язку між індексами скорочених версій дорівнює 0,86.

По-друге, середні значення індексів ПСС-20 і ПСС-13 статистично значимо відрізняються ($X_{ПСС-20} = 1,90$; $X_{ПСС-13} = 1,78$; $t = 7,66$; $df = 3492$; $p < 0,001$). Такі доволі суттєві відмінності показників різних варіантів ПСС вказують на необхідність незалежного опрацювання їхніх критеріальних рівнів і правил інтерпретації. Це ґрунтується на тому, що ПСС-20 можна схарактеризувати передусім як скорочений варіант матеріально-психологічної спрямованості, а ПСС-13 — інституціонально-соціально-психологічної. При цьому середнє ПСС-44 ($X_{ПСС-44} = 1,87$) є ближчим до ПСС-20 ($t = 2,08$; $df = 3301$; $p = 0,038$), ніж до ПСС-13 ($t = -6,42$; $df = 3423$; $p < 0,001$).

По-третє, структура взаємозв'язків між соціальною апатією, з одного боку, і віком та освітою — з іншого, краще відтворюється за допомогою значення ПСС-20, ніж ПСС-13 (див. табл. 5). Отже, головна причина цього полягає в тому, що релевантність благ, охоплених ПСС-20, сукупно більшою мірою залежить від вікових змін респондентів.

Такі відмінності мають відбитися на результатах конструктивної валідації скорочених варіантів. Для підтвердження цієї гіпотези було відібрано змінні, що оцінюють матеріальне становище, психологічні й соціально-психологічні характеристики респондентів, а також їхні думки з приводу інституціональних особливостей нашого суспільства.

Таблиця 5

**Взаємозв'язок соціальної апатії з віком та освітою респондентів
для повного і скорочених варіантів ПСС**

Показник	ПСС-13	ПСС-20	ПСС-44
Вік (r)	0,31	0,45	0,34
Освіта (r)	-0,18	-0,22	-0,20
Пояснена дисперсія	10,8 %	22,4 %	13,4 %

Для оцінювання *матеріального становища* було відібрано такі змінні: 1) самооцінка матеріального рівня життя сім'ї респондента (11-бальна числова шкала); 2) розмір заробітної плати (стипендії, пенсії) респондента за останній місяць; 3) самооцінка матеріального становища своєї сім'ї з боку респондента за останні 2–3 місяці (7-бальна порядкова шкала: від “Часто не маємо грошей і їжі” до “Живемо в повному статку”); 4) самооцінка матеріального становища сім'ї респондента загалом (5-бальна порядкова шкала: від “Злиденне” до “Заможне”).

В усіх випадках ПСС-20 показує тісніший взаємозв'язок порівняно з ПСС-44 і ПСС-13 (див. табл. 6). Найбільш виражені відмінності фіксуються за змінною “розмір заробітної плати (стипендії, пенсії)”. Ці результати добре узгоджуються зі змістовими особливостями різних варіантів індексу. По-перше, велика відносна представленість матеріальних аспектів соціального самопочуття в ПСС-20 веде до більш тісного взаємозв'язку його значень із відповідними змінними. По-друге, з тієї самої причини для змінної “величина доходу” відмінності в силі взаємозв'язку найвідчутніші. По-третє, вищий взаємозв'язок індексів із матеріальним рівнем і матеріальним становищем пояснюється тим, що ці аспекти матеріального добробуту зумовлюються не тільки особистим фінансовим успіхом індивіда, а й широкими інституціональними чинниками.

Таблиця 6

**Взаємозв'язок різних варіантів індексу
з показниками матеріального добробуту респондентів**

Змінні	Варіанти ПСС		
	ПСС-44	ПСС-20	ПСС-13
Матеріальний рівень	0,40	0,44	0,40
Розмір доходу	0,22	0,28	0,21
Матеріальне становище за останні 2–3 місяці	0,34	0,39	0,36
Матеріальне становище загалом	0,30	0,33	0,32

Отже, незважаючи на переваги ПСС-20 у цьому аспекті аналізу, як ПСС-44, так і ПСС-13 достатньо чутливі щодо матеріальної складової соціального добробуту, попри відмову від певного набору відповідних індикаторів (ПСС-13) або меншу відносну репрезентованість їх (ПСС-44).

Психологічні характеристики оцінювано за такими змінними: 1) кількість стресових подій (важка хвороба, смерть близької людини, втрата роботи тощо), що сталися з респондентом за останні 12 місяців (діапазон можливих значень від 0 до 14); цю змінну застосовано, виходячи з припущення, згідно з яким вона є непрямим показником психологічного дистресу; 2) шкала тривожності Спілбергера, форма *B* (діапазон можливих значень — від 20 до 80 балів); 3) локус контролю¹ (5-бальна порядкова шкала: від “Переважаю від зовнішніх обставин” до “Цілком від мене”).

Виходячи з результатів кореляційного аналізу (див. табл. 7), подані варіанти індексу відрізняються мінімально. Мабуть, трохи вищий взаємозв’язок значень ПСС-20 зі змінною локуса контролю продиктований відносно вищою презентованістю в ньому індикаторів, що оцінюють особистісні характеристики респондента. Проте загалом психологічні характеристики не можна назвати релевантним аспектом порівняння конструктивних особливостей ПСС-44, ПСС-20 та ПСС-13.

Таблиця 7

Взаємозв’язок різноманітних варіантів індексу з психологічними характеристиками респондентів

Змінні	Варіанти ПСС		
	ПСС-44	ПСС-20	ПСС-13
Кількість стресових подій	-0,28	-0,27	-0,25
Рівень тривожності	-0,44	-0,43	-0,42
Локус контролю	0,20	0,24	0,22

У випадку *соціально-психологічних характеристик* використовувалися такі: 1) шкала аномії² (діапазон можливих значень — від 0 до 18 балів); 2) шкала цинізму³ (діапазон можливих значень — від 0 до 14 балів); 3) самооцінка свого становища в суспільстві (7-бальна числова шкала); 4) задоволеність своїм становищем у суспільстві на даний момент (3-бальна порядкова шкала: радше не задоволений; важко сказати, задоволений чи ні; радше задоволений).

Отримані результати (див. табл. 8) важко назвати узгодженими. Показники аномії краще узгоджуються з результатами ПСС-13, а показники цинізму — з ПСС-44, притому, що ПСС-20 поступається іншим варіантам в

¹ Поняття у психології, що характеризує властивість особистості приписувати свої успіхи або невдачі чинникам зовнішнього, внутрішнього чи змішаного характеру.

² Шкала аномії (McClosky, Schaar) має 9 пунктів, котрі вказують на аномійну деморалізованість (психологічна реакція людей на соціальну ситуацію, коли одна система норм і цінностей, що об’єднує людей у спільноту, зруйнована, а інша ще не сформувалася) [Панина, 2012: с. 313].

³ Шкала цинізму є додатковою шкалою Міннесотського багатопрофільного особистісного опитувальника (ММРІ). Відтворює міру зневажливого ставлення до узвичаєних цінностей [Панина, 2012: с. 314].

обох випадках. Водночас ПСС-20 — є оптимальним варіантом при аналізі становища респондента в суспільстві. Таким чином, однозначно стверджувати про перевагу того чи іншого варіанта індексу тут немає сенсу, що знову ж таки говорить про нерелевантність цього набору змінних у плані оцінювання конструктивних особливостей різних варіантів ПСС.

Таблиця 8

**Взаємозв'язок різних варіантів індексу
із соціально-психологічними характеристиками респондентів**

Змінні	Варіанти ПСС		
	ПСС-44	ПСС-20	ПСС-13
Аномія	-0,37	-0,35	-0,39
Цинізм	-0,22	-0,16	-0,20
Самооцінка свого становища в суспільстві	0,34	0,38	0,36
Задоволеність становищем у суспільстві	0,43	0,44	0,41

Зрештою, при аналізі зв'язку індексів з *інституціональними показниками* використовувалися такі змінні: 1) оцінка актуальної економічної ситуації в Україні (11-бальна числова шкала); 2) оцінка діяльності президента України (10-бальна числова шкала); 3–5) рівень довіри до президента, парламенту й уряду (в усіх випадках використано 5-бальну порядкову шкалу: від “зовсім не довіряю” до “цілком довіряю”).

Тут було отримано результати, що вкладаються в однозначний патерн — ПСС-44 і ПСС-13 показали вищі взаємозв'язки порівняно з ПСС-20 (див. табл. 9). Така ситуація свідчить, що інституціональна специфіка українського суспільства краще “схоплюється” ПСС-44 і ПСС-13. При цьому ПСС-20 найбільше “просідає” за тими змінними, котрі стосуються президента України.

Таблиця 9

**Взаємозв'язок різних варіантів індексу
з оцінкою інституціональних особливостей України**

Змінні	Варіанти ПСС		
	ПСС-44	ПСС-20	ПСС-13
Оцінка економічної ситуації в Україні	0,28	0,25	0,29
Оцінка президента	0,18	0,10	0,16
Довіра до президента	0,23	0,14	0,21
Довіра до парламенту	0,21	0,15	0,18
Довіра до уряду	0,26	0,19	0,23

Підсумовуючи результати конструктивного аналізу різних варіантів ПСС, необхідно відзначити зв'язок ПСС-20 з матеріальною заможністю, а ПСС-13 — з інституціональною специфікою, за більшої наближеності

останнього до повного варіанта методики. У решті аспектів усі варіанти індексу достатньо близькі між собою. Отже, ПСС-20 доцільніше використовувати в ситуаціях, коли дослідникові необхідно зосередитися на тій складовій соціального самопочуття, котра пов'язана з побутовим рівнем життєдіяльності індивіда, а ПСС-13 — у ситуаціях інтересу до ширшого соціального контексту.

З огляду на відмінності між різними версіями індексу необхідно запропонувати можливі варіанти інтерпретації відповідних результатів, щоб від сирих значень індексу або профілів відповіді перейти до категорій респондентів, соціальне самопочуття яких піддається осмисленій інтерпретації.

Категоризація респондентів на підставі результатів використання різних версій ПСС

Авторами ПСС для визначення норм тесту було запропоновано використовувати загальноприйнятий у психології підхід, ґрунтований на дослідженнях стандартизації [Головаха, 1997: с. 48–53]. Останнє передбачає вивчення репрезентативних груп з метою використання отриманих результатів як орієнтирів порівняння індивідуальних показників за тестом. Це дає змогу з'ясувати відносну позицію учасника дослідження щодо вибірки стандартизації, а також забезпечує порівнянність результатів різноманітних тестів [Анастаси, 2007: с. 64–65].

З низки причин, не розглядуваних тут, я вважаю такий підхід непридатним у рамках розроблення соціологічних тестів і пропоную використовувати альтернативний підхід, що спирається як на ключове на поняття “критеріальний рівень”, призначене для відображення числових значень у підсумкових результатах тесту, що маркують якісно відмінні стани респондентів. У нашому випадку це може бути низьке, середнє і високе соціальне самопочуття.

Ще одна альтернатива категоризації пов'язана з розробленням класифікатора відповідей: завдяки використанню спеціальних “ключів”, з якими порівнюється профіль відповідей кожного спостереження, респондента відносять до тієї чи іншої категорії. Далі наведено результати застосування обох указаних альтернатив.

Критеріальні рівні. Для визначення критеріальних рівнів потрібен доступ до результатів відповідей специфічних, з огляду на досліджувану властивість, соціальних груп. Наприклад, у випадку вимірювання психологічного дистресу до таких груп можна віднести людей з психіатричним діагнозом або індивідів, які переживають гострі соціальні негаразди. Зважаючи на відповідні статистичні показники відповідної властивості, дослідник одержує орієнтовну інформацію щодо ймовірних меж критеріальних рівнів. На останньому етапі цю інформацію використовують для побудови передбачувальних моделей, що дають змогу оцінити розділювальний потенціал тесту.

Проте застосувати цей підхід до ПСС у чистому вигляді не вдалося. Останнє пов'язане з тим, що визначення специфічних або референтних груп виявилось вельми проблематичним. Так, оскільки індекси характеризують-

ся високою тематичною гетерогенністю своїх показників, немає жодних підстав думати, що за низького/високого рівня соціального самопочуття в одній зі сфер соціальної життєдіяльності у решті також спостерігатиметься схожа ситуація. А оскільки референтні групи не було визначено, перевірити розділювальний потенціал тесту було неможливо.

Щоб розв'язати проблему референтних груп принаймні частково, замість показників реальних груп було змодельовано показники, що характеризують ідеально-типових респондентів. Для цього на першому етапі були побудовані лінійні регресійні моделі на підставі п'яти змінних, що добре показали себе під час конструктивної перевірки різних варіантів ПСС, а саме: 1) самооцінка матеріального рівня життя сім'ї респондента (11-бальна числова шкала); 2) шкала тривожності Спілбергера, форма В (діапазон можливих значень — від 20 до 80 балів); 3) індекс аномії (діапазон можливих значень — від 0 до 18 балів); 4) задоволеність своїм становищем у суспільстві на даний момент (3-бальна порядкова шкала: радше не задоволений; важко сказати, задоволений чи ні; радше задоволений); 5) оцінка актуальної економічної ситуації в Україні (11-бальна числова шкала).

У кожній із трьох отриманих моделей предиктори статистично значимо впливають на значення ПСС ($p < 0,01$), крім моделі для ПСС-20, з якої “випадає” оцінка економічної ситуації в Україні. Модель для ПСС-13 пояснює 37% сукупної дисперсії, для ПСС-20 — 38%, для ПСС-44 — 37,5%. За мірками сучасної соціології такі результати можна назвати доволі добрими.

На другому етапі було побудовано два ідеально-типові профілі респондентів, перший з яких характеризується показниками “вищий за низький, але нижчий за середній рівень”, а другий — “вищий за середній, але нижчий за високий рівень” для кожного з предикторів (див. табл. 10). Якщо говорити предметніше, то перший профіль характеризується достатньо низькою оцінкою матеріального рівня життя своєї сім'ї, підвищеною тривожністю й аномією, радше низькою задоволеністю становищем у суспільстві, а також низькою оцінкою економічної ситуації в Україні. У другому випадку оцінка матеріального рівня сім'ї, як і економічної ситуації в країні, — вища за середню, рівень тривожності на нормальному рівні, аномія — нижча за середню, задоволеність становищем у суспільстві — радше висока.

Таблиця 10

Профілі ідеально-типових респондентів

Змінна	Ідеальний тип респондента	
	“Вищий за низький, але нижчий за середній рівень”	“Вищий за середній, але нижчий за високий рівень”
Матеріальний рівень життя сім'ї	3 бали	7 балів
Шкала тривожності	50 балів	40 балів
Індекс аномії	12 балів	6 балів
Задоволеність становищем у суспільстві	1,5 бала	2,5 бала
Оцінка економічної ситуації в країні	3 бали	7 балів

На третьому етапі одержані профілі відповідей було використано як вхідні дані для побудованих раніше моделей. Результати щодо першого профіля вказують на можливу нижню межу середнього рівня соціального самопочуття, результати щодо другого — на можливу нижню межу високого рівня. Для ПСС-13 ці межі дорівнюють відповідно 1,7 і 2,4 бала, для ПСС-20 — 1,8 і 2,5 бала, для ПСС-44 — 1,8 і 2,35 бала. Групи, що утворюються з огляду на ці межі, характеризуються переважанням респондентів з низьким і середнім соціальним самопочуттям (див. табл. 11). Результати класифікації ПСС-44 і ПСС-20 збігаються на 80,7%, ПСС-44 і ПСС-13 — на 80,9%, ПСС-20 і ПСС-13 — на 74,7%. Загалом розбіжності достатньо вагомі, але при цьому підлягають осмисленій інтерпретації, ґрунтованій на змістових відмінностях різних версій ПСС.

Таблиця 11

Результати групування респондентів на підставі значень різних варіантів ПСС

Рівень соціального самопочуття	Варіанти ПСС		
	ПСС-44	ПСС-20	ПСС-13
Низький	44,6	44,0	46,9
Середній	43,9	41,9	43,7
Високий	11,5	14,0	9,4

Класифікатор відповідей. Далі розглянуто результати опрацювання даних тільки для результатів використання ПСС-44 і ПСС-13, оскільки вони зіставні за структурою, а це відіграватиме суттєву роль у плані коректності порівняння. Але сам підхід може бути застосований і до результатів ПСС-20 без принципових змін.

Оскільки індикатори ПСС побудовані на підставі категоріальних чи якісних шкал, остільки розроблення класифікатора полягає у використанні змістових принципів аналізу відповідей респондентів, що дає змогу згрупувати спостереження в рамках теоретично обґрунтованих груп. Такий підхід, зокрема, було використано для кластеризації респондентів на підставі результатів соціологічного тесту “Типи політичної культури” [Дембицкий, 2017]. У рамках зазначеної праці він дістав назву концептуальної типології, відмітними характеристиками якої є змістовий спосіб визначення схожості між спостереженнями, а також апріорність правил кластеризації.

У випадках ПСС-44 і ПСС-13 було використано два принципи. По-перше, індикатори методик були поділені на дві змістові групи. До першої віднесено індикатори інституціонального¹, а також інформаційного типу (усього 23 і 7 індикаторів відповідно), до другого — соціально-психологічного, матеріального, психологічних і фізичного типів (усього 21 і 6 індикаторів відповідно). Такий поділ ґрунтується на ідеї, згідно з якою соціальне

¹ Виняток становив індикатор “Робота, яка підходить”, що був віднесений до другої групи.

самопочуття назагал визначається двома групами чинників. До першої належать чинники повсякденної життєдіяльності, до другої — суспільно-інституціональні чинники. Відповідно аналізувати соціальне самопочуття можна окремо за кожною із цих груп. По-друге, індикатори кожної групи дають респондентові змогу виявити один з чотирьох станів стосовно соціального самопочуття:

- соціальна апатія — переважають варіанти відповіді “Не цікавить”;
- низьке соціальне самопочуття — варіантів відповіді “Не вистачає” більше, ніж варіантів відповіді “Вистачає”;
- високе соціальне самопочуття — варіантів відповіді “Вистачає” більше або стільки ж, як і варіантів відповіді “Важко сказати, вистачає чи ні” (за умови відсутності варіантів відповіді “Не вистачає”);
- середнє соціальне самопочуття — всі інші профілі відповідей.

Послідовне застосування цих двох принципів дає очікувані результати — соціальне самопочуття на рівні повсякденної життєдіяльності виглядає краще, ніж під кутом зору ефективності суспільних інститутів (див. табл. 12). Це схиляє до думки, що життєві успіхи громадян України досягаються переважно всупереч, ніж завдяки діяльності держави.

Таблиця 12

Результати застосування класифікатора відповідей до результатів ПСС-13

Стан соціального самопочуття	Змістова група			
	Повсякденна життєдіяльність		Суспільні інститути	
	ПСС-44	ПСС-13	ПСС-44	ПСС-13
Апатія	1,7	0,6	2,0	1,1
Низьке	46,4	48,1	73,7	75,6
Середнє	46,5	35,9	23,1	20,1
Високе	5,3	15,4	1,2	3,2

Порівнюючи розподіл повного і скороченого варіантів індексу, слід наголосити доволі високу загальну схожість результатів по другій групі, тоді як на рівні повсякденної життєдіяльності скорочена версія показує більш оптимістичну картину. Якщо дивитися на точний перетин побудованих груп за двома індексами, то збіг для групи індикаторів, що характеризують повсякденну життєдіяльність, становить 70,6%, а для групи, що характеризує суспільні інститути, — 87,9%.

Використовуючи дані двох вирізнених підшкал, можна далі диференціювати респондентів на дев'ять груп (див. табл. 13): починаючи з категорії “низьке-низьке” (низька оцінка соціального самопочуття як на рівні повсякденної життєдіяльності, так і щодо суспільних інститутів) і до категорії “високе-високе” (висока оцінка соціального самопочуття в обох випадках). Розгляньмо таку диференціацію на прикладі результатів ПСС-13. При цьому респонденти з апатичними установками виключені з аналізу через мінімальну наповненість відповідних груп.

Таблиця 13

**Категоризація рівнів соціального самопочуття
на підставі двох підшкाल***

Соціальне самопочуття: суспільні інститути	Соціальне самопочуття: повсякденна життєдіяльність		
	Низьке	Середнє	Високе
Низьке	43,8 / 91,1	25,8 / 72,0	5,6 / 36,6
Середнє	3,6 / 7,4	9,3 / 26,0	7,2 / 46,5
Високе	0,3 / 0,6	0,5 / 1,4	2,4 / 15,4

* Перше значення в кожній клітинці показує абсолютну наповненість категорії, друге розраховане як відношення до суми по стовпчику (з урахуванням внеску соціально апатичних респондентів).

Наведені результати дають змогу назагал оцінити результати соціальної адаптації залежно від успішності повсякденної життєдіяльності. За відповідний показник можна взяти суму категорій “середнє” і “високе” для тієї частини соціального самопочуття, що стосується суспільних інститутів. Так, серед респондентів із низьким соціальним самопочуттям на рівні повсякденної життєдіяльності адаптованими можна назвати 8,0% спостережень, із середнім — 27,4%, із високим — 61,9%. Загалом за вибіркою цей показник дорівнює 23,3%.

Якщо зіставити результати категоризації респондентів на підставі ПСС із використанням двох розглянутих підходів (критеріальні рівні VS класифікатор відповідей), то у випадку повсякденної життєдіяльності збіг результатів дорівнює 76,6% (ПСС-44) і 77,0% (ПСС-13), у випадку суспільних інститутів — 58,0% (ПСС-44) і 62,2% (ПСС-13).

Висновки

Здійснена у статті робота свідчить насамперед про те, що можливості використання ПСС виходять далеко за ті межі, що були встановлені в процесі його початкового створення. Потенціал методики можна цілком розкрити на підставі того, що сьогодні заведено називати “data mining” — аналітичного пошукового процесу опрацювання наявних масивів даних, структура яких згодом приховує релевантні взаємозв'язки. Як продемонстровано вище, звернення до різних варіантів ПСС забезпечує надійне підґрунтя для такої діяльності.

У більш предметному контексті використання ПСС варто наголосити необхідність концептуального фокусування дослідника. Воно передбачає розуміння можливостей і обмежень використовуваної версії ПСС, особливостей її включеності в номологічну мережу, а також специфіки підсумкових результатів. Лише в цьому разі аналіз можна назвати осмисленим із соціологічної точки зору.

Зрештою подальший розвиток індексу потребує не тільки реактивного (data mining), а й активного методологічного пошуку — проведення спеціальних методичних досліджень, спрямованих на адаптацію ПСС до нових

умов або специфічних соціальних груп. Так, у скороченій версії ПСС-13 бракує індикатора “Впевненість, що не виникатимуть конфлікти на ґрунті політичних розбіжностей”. Адже нинішній збройний конфлікт на Сході України зумовлений не міжнаціональними розбіжностями в самій Україні, а політичними і геополітичними конфліктами, що тривалий час індукувалися в нашій країні окремими політичними силами.

Виходячи з цього, з методологічної точки зору пріоритетним є проведення спеціальних методичних досліджень, спрямованих на опрацювання і вивчення вимірjuвальних властивостей скорочених версій ПСС (зокрема ПСС-13).

Джерела

Анастаси А., Урбина С. Психологическое тестирование. — СПб.: Питер, 2007. — 688 с.

Белоножко М. Социальное самочувствие сельского населения северного региона России / М. Белоножко, О. Барбакова // *Фундаментальные исследования*. — 2013. — № 10–11. — С. 2534–2538.

Бурко В. Социальное самочувствие пожилых людей в современном российском обществе (сравнительный анализ) / В. Бурко, Ж. Волкова // *Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. Социально-экономические науки*. — 2017. — № 1. — С. 43–62.

Волков Е. Социальное самочувствие как фактор повышения профессиональной мотивации офицеров в условиях реформирования УИС / Е. Волков // *Правовое и духовно-нравственное воспитание российского офицерства*. — 2015. — С. 64–69.

Волков Е. Социальное самочувствие как фактор социально-профессиональной деятельности сотрудников уголовно-исполнительной системы / Е. Волков, К. Зотова // *Современные тенденции развития науки и технологий*. — 2016. — № 5–2. — С. 96–102.

Герасимова К. Конструирование социологических индексов: опыт методической рефлексии / К. Герасимова // *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Социология*. — 2017. — Т. 17. — № 1. — С. 106–115.

Головаха Е. Измерение социального самочувствия: тест ИИСС / Е. Головаха, Н. Панина, А. Горбачик // *Социология: методология, методы, математическое моделирование*. — 1998. — № 10. — С. 45–71.

Головаха Е. Интегральный индекс социального самочувствия (ИИСС): конструирование и применение социологического теста в массовых опросах / Е. Головаха, Н. Панина. — К.: Институт социологии НАН Украины, 1997. — 64 с.

Гриценко Г. Социальное самочувствие населения как индикатор напряженности на Северном Кавказе / Г. Гриценко // *Юг России: проблемы, прогнозы, решения*. — 2010. — С. 186–195.

Гущина И. Социальное самочувствие населения моногородов как показатель уровня адаптированности к социально-экономическим трансформациям [Электронный ресурс] / И. Гущина, Д. Кондратович, О. Положенцева // *Управление экономическими системами: электронный научный журнал*. — 2011. — № 34. — Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/v/sotsialnoe-samochuvstvie-naseleniya-monogorodov-kak-pokazatel-urovnnya-adaptirovannosti-k-sotsialno-ekonomicheskim-transformatsiyam>

Дембіцький С. Априорная и апостериорная кластеризация результатов социологического теста “Типы политической культуры”: сравнительный анализ / С. Дембіцький // *Социология: теория, методы, маркетинг*. — 2017. — №1. — С. 128–144.

Дембіцький С. Критериальная валидизация экспресс-теста SCL-9-NR / С. Дембіцький // *Социология: теория, методы, маркетинг*. — 2016b. — № 2. — С. 102–116.

Дембицкий С. Экспресс-тест SCL-9-NR: методика оценки выраженности психологического дистресса для массовых опросов / С. Дембицкий // Социология: теория, методы, маркетинг. — 2016а. — №1. — С. 52–64.

Зинурова Р. Индикаторы, репрезентирующие содержание социального самочувствия / Р. Зинурова, Ф. Фатыхова // Вестник Казанского технологического университета. — 2011. — № 20. — С. 245–251.

Кашкина Л. Социальное самочувствие населения монопрофильного города [Электронный ресурс] / Л. Кашкина // Арктика и Север. — 2012. — № 8. — Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/v/sotsialnoe-samochuvstvie-naseleniya-monoprofilnogo-goroda>

Козлова Е. Исследование социального самочувствия студентов с особыми потребностями [Электронный ресурс] / Е. Козлова // Концепт. — 2012. — № 6. — Режим доступа: <https://e-koncept.ru/2012/12080.htm>

Колесникова О. Социальное самочувствие семьи: взаимосвязь социологии и социальной работы / О. Колесникова, С. Шепелева // Социология в современном мире: наука, образование, творчество. — 2015. — № 7. — С. 232–236.

Мягков А. Диагностика и измерение социального самочувствия студентов: к обоснованию методики / А. Мягков // Социология образования. — 2015. — № 7. — С. 102–113.

Панина Н. Избранные труды по социологии: В трех томах. — Том III. Социология политики, национальных отношений, общественного мнения и социальная психиатрия / Сост. и ред. Е. И. Головаха. — К.: Институт социологии НАН Украины, 2012. — 328 с.

Сальнікова С. Соціальне самопочуття жителів міста Луцька: про що говорить моніторинг / С. Сальнікова // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2017. — № 2. — С. 105–118.

Татарова Г. Типологический анализ наемных работников в контексте их социальной адаптации / Г. Татарова, Г. Бессокирная // Россия реформирующаяся. — 2016. — № 14. — С. 21–49.

Фатыхова Ф. Социальное самочувствие молодежи этнических групп: региональный аспект / Ф. Фатыхова // Вестник Университета Российской Академии Образования. — 2010. — № 5. — С. 124–127.

Хамзяева О. Социальное самочувствие молодежи в условиях трансформации общества / О. Хамзяева // Материалы научно-практической конференции Дыльновские чтения “Социологическая диагностика современного общества”. — Саратов: Изд-во “Саратовский источник”, 2016. — С. 200–204.

Хилажева Г. Социологический анализ социального самочувствия населения Республики Башкортостан / Г. Хилажева // Вестник ВЭГУ. — 2017. — № 3. — С. 101–109.

Чугуенко В. Новые тенденции в исследовании социального самочувствия населения / В. Чугуенко, Е. Бобкова // Социологические исследования. — 2013. — № 1. — С. 15–23.